

NOVO ODKRITA RIMSKA PLASTIKA V EMONI

LJUDMILA PLESNIČAR-GEČ

Antičnemu statuaričnemu gradivu iz Emona, ki ga je leta 1958 objavil J. Šašel,¹ sta se v letu 1964 pridružila še dva primera antičnega kiparstva. Kakor večina že objavljenih antičnih emonskih plastik, sta bila oba najdena povsem slučajno, v sekundarni legi in uporabi, zato je njuna kronološka opredelitev tem težja. Razmeroma skromnemu gradivu antičnih emonskih plastik sta se tako pridružili še dve, ki pa v bistvu ne izpolnjujeta vrzeli pri poznavanju in analizi že znane gradiva, temveč samo ponovno potrjujejo, da sta se na emonskih tleh mešala in hkrati dopolnjevala dva elementa, v svojem izrazu enako močna in prepričljiva: domorodni element, ki je znan iz večine primerov emonske kamnoseške umetniške dejavnosti,² ter klasična tradicija izrazne umetnosti, ki je črpala motive iz zakladnice grško-rimske plastike.

Z romanizacijo domorodnega prebivalstva (Iliri, Kelti), ki je imela prvotno svoj poudarek predvsem na političnoekonomski osnovi, se je sčasoma pridružil vpliv, ki je imel svoj odmev tudi v umetniškem odrazu prebivalstva in s tem tudi kamnoseških mojstrov. S prevzemom religije se še posebno pojavi nov izraz umetniškega podajanja, ki je soroden in posnema klasični način upodabljanja svo-

jega časa in tako različen od včasih bolj ali manj posrečenih, včasih naturalistično, rustikalno izdelanih portretov, ki nas nehote zavedejo na misel, da so bili izdelek domorodnega kamnoseka.

Pri analizi emonskega statuaričnega gradiva se nam, če natančneje pregledamo motiviko upodabljanja, samo od sebe pojavi vprašanje: koliko plastik razen tistih, ki so rustikalno izdelane in iz materiala lokalnega izvora, lahko smatramo za izdelek emonskega kamnoseštva?

Kratek pregled doslej znanega gradiva nam bo potrdil domnevo, da rustikalni izdelki plastik ne iščejo motivov v vrstah rimske mitologije, temveč se omejujejo na bolj ali manj posrečene upodobitve emonskih meščanov, medtem ko predstavljajo tako estetsko, kakor tehnično bolj izdelane plastike izbor iz grško-rimske mitologije.

Primer rustikalnega, domorodnega izdelka je majhna upodobitev moške glave iz temno sivega podpeškega apnenca na sl. 1 (mere: višina 15 cm, širina 16 cm). Najdena je bila leta 1964 na dvorišču Akademije za glasbo v Gosposki ulici št. 12 pri adaptaciji zgradbe.³ Verjetno je ležala v sekundarni legi, ker naknadno ni bilo mogoče preveriti stratigrafskih plasti, kjer so glavico našli. Vse kaže, da je služila kot gradbeni material za zidanje Akademije za glasbo in bila pri kakšni poznejši adaptaciji zavržena in zasuta. Težko je reči, čemu je glavica služila. Prav tako je težko reči, kdaj je delo nastalo.

Glavica je okrogla (oval le rahlo nakazan), izdelana v tehniki plitkega urezovanja. Nos je pri korenu ozek in se proti nosnicam močno razširi v obliki trikotnika. Nos je obtočen in pri konici odbit. Ušesa so plastično nakazana, s tem da se obrazni oval zaključi v polkrožno odebelitev. Obrvi so nakazane z izboklimi orbitami. Čelo je nizko, lasje valoviti, prav tako izdelani v tehniki plitkega urezovanja ali izpraskanja. Brada je močna, nekoliko navzven štrleča, podbradek viseč. Vrat manjka, verjetno je bil sekundarno odbit. V profilu je glava četverkotne oblike (sl. 2) in lasje obdelani le do $\frac{2}{3}$ glave. Očesne dupline so plastično izdelane, okrogla zrkla polkrožno štrleča, veke plastično oblikovane. Usta so ravna, ustni kotički neizdelani, ustnice oblikovane s horizontalnim uredom dleta in nekoliko odebeljene.

Množini doslej v glavnem slučajno najdenih rustikalno izdelanih plastik v Emoni se

Sl. 1.

je tako pridružil še en primer, za katerega pa, kakor sem že prej omenila, prav tako nimamo stratigrafskih podatkov ter ga kronološko in tipološko lahko opredelimo le po analizi izdelave in pa analogij, ki nam bodo v tem primeru pomagali glavico več ali manj točno opredeliti. Podobnosti tako v stilni izdelavi, kakor tudi v materialu samem z lahkoto najdemo na že znanih emonskih primerih rustikalnega, domorodnega izvora. Presenetljiva podobnost pri oblikovanju obraznega dela glave je zlasti vidna na nagrobniku iz temno sivega apnenca z reliefno upodobitvijo moža in žene, ki je datiran v III. stol. n. e.⁴ Podobnost je predvsem opazna pri trikotno oblikovanem nosu, nizkem čelu, z razliko le, da je reliefna upodobitev glav na nagrobniku nekoliko bolj ovalne oblike kakor naš primer, kar daje misliti, da je morda glavica, najdena na dvorišču Akademije za glasbo, nekoliko starejšega datuma, kajti znano je, da je za rimsko kakor tudi za provincialno umetnost značilno, da so upodobljene glave na reliefih skoraj vedno okrogle in šele počasi prehajajo iz te oblike v oval, ki je tipičen za zgodnji srednji vek.⁵ Nagrobnik iz Emone je na osnovi napisa datiran v III. stol. n. e., na njem opazimo, da se oval obraza pojavi v polnem razcvetu antike, kar pa nam ne brani predpostavljati, da je oval oblika, ki se prične pojavljati v kasni antiki in da v našem primeru sodimo, da je glavica nastala v nekem starejšem obdobju. Presenetljivo podobnost lahko opazimo pri glavi, prav tako iz temno sivega apnenca,⁶ nastali pod vplivom portretov konstantinskega obdobja s to razliko, da je glava podolgovate oblike in globoko na čelo segajočo pričesko, ki pri naši glavici manjka. Druži ju isti način masivnega oblikovanja nosu in tehnika pri oblikovanju ustnic.

Številne paralele tako v tehniki oblikovanja kakor tudi v izraznem efektu najdemo v tako imenovani »keltski plastiki«.⁷ Presenetljivo oblikovno in izrazno podobnost lahko zasledimo pri reliefu s 4 upodobitvami moških glav iz Entremonta,⁸ ki je datiran v III. ali II. stol. pred. n. e. Zanimiva je prav tako podobnost z glavico iz Netherbyja, ki jo hrani Tullie Museum v Carlisle.⁹ Čeprav gre za glavico keltskega božanstva, verjetno z odbitimi ostanki rogovja (Cernunnos?), je podobnost očitna. Zanimiva je tudi podobnost naše glavice s skupino primitivno izdelanih kamnitih votivnih glav iz Temple de la forêt d'Ahalatte iz Belgije.¹⁰ Nazadnje ne smemo prezreti še enega važnega spomenika v Sloveniji, to je nagrobnik iz Bele krajine s pred-

Sl. 2.

stavo keltskega božanstva Cernunnosa.¹¹ Podobnost v oblikovnem izrazu najdemo na čelni strani nagrobnika pri upodobitvi pokojnikov.

Ko tako glavico iz Akademije za glasbo primerjamo z že znanimi emonskimi spome-

Sl. 3.

niki in primerki tako imenovanega »keltskega kiparstva«, se sprašujemo, če lahko glavico in vse sorodne primerke iz Emone lahko prištevamo etnično definirani skupini prebivalstva, to je Keltom. Keltski živelj je v Emoni izpričan tako na osnovi napisnih kamnov kakor ostankov materialne kulture.¹² Podobnost z doslej znanimi primerki keltske plastike je očitna. Rustikalno izdelani primeri emonskega statuarnega gradiva imajo enoten stilni poudarek, zaradi česar lahko emonsko plastiko tretiramo kot izdelek določene etnične skupine, vendar je množina statuarnega gradiva nasploh v primerjavi z drugimi centri (Celeia, Poetovio), po številu tako majhna, da iz razpoložljivega materiala ne moremo prispevati zanesljivih zaključkov.

Prav tako je težko določiti čas nastanka glavice. Kot najbližja stilna paralela nam brez dvoma lahko služi nagrobnik iz Emone z upodobitvijo moža in žene in s tem tudi približna datacija spomenika.¹³ Nagrobnik je datiran v III. stol. n. e. Glede na poudarjeni oval reliefa, z razliko na okrogolino glavice iz Akademije za glasbo, lahko sodimo, da je naš primerek morda nekoliko starejšega datuma.

Sl. 4

Drugi primer klasične tradicije izrazne umetnosti je marmornata glavica, najdena jeseni 1964.¹⁴ Kakor za glavico iz Akademije za glasbo tudi za ta primer nimamo stratigrafskih podatkov. Zanimivo je dejstvo, da so obe glavici našli v sekundarni legi in kar je še pomembnejše: izven mestnega območja in v neposredni bližini. Glavici sta služili sekundarno kot gradbeni material. Iz tega lahko sklepamo, da so bile ob zidavi Akademije za glasbo in stavbe SAZU emonske ruševine in vmes tudi skulpture na površju, saj nam še Linhartov načrt Emone priča,¹⁵ da je bilo območje rimske naselbine le parcialno zazidano in da so bili zaradi tega celi arheološki kompleksi popolnoma nedotaknjeni od časov, ko so zidovi obzidja in stanovanjskih hiš služili kot neizčrpen vir stavbnega gradiva srednjeveški Ljubljani.

Glava je iz debelozrnatega pohorskega marmorja (sl. 3); mere: višina 29 cm, širina 23 cm. Na zatilju je ravno odbita, vendar je težko dognati, ali je to reliefna upodobitev, ali je ta oblika nastala sekundarno zaradi manjše odpornosti materiala na tem mestu, kajti ob desnem sencu je vidna sled marmornate žile. Odlomek spomenika predstavlja idealizirano podano moško glavo z izrazom božanske zamišljenosti. Nos in del čela sta odbita, levo oko je prav tako poškodovano. Obraz je skrbno in mehko oblikovan, usta so valovita in nekoliko razprta. Čelo je nizko, lasje kodrasti, obdani z lovorjevim vencem, ki se nad sredino čela zaključuje z upognjenim okroglim predmetom.

Maloštevilnim doslej znanim skulpturam, ki ponazarjajo tako imenovano klasično tradicijo oblikovanja, se je pridružila še marmornata glava iz SAZU. Nadnaravna velikost glave priča, da gre za velik spomenik v obliki reliefa ali pa samostojne skulpture, verjetno božanstva. Najbližja stilna paralela je brez dvoma že znana plastika iz Emone, reliefna glavica boštva iz prve pol. I. stol. n. e.¹⁶ Mehko oblikovan oval obraza in valovito izdelane ustnice spominjajo na znane kopije grške plastike.¹⁷ Tudi v zakladnici rimske provincialne umetnosti ne manjka analogij, tako po stilni kakor po tehnični obdelavi materiala.

Izredno podobnost v oblikovanju obraznega ovala, predvsem pa ustnic in oči, najdemo pri glavi Apolona iz Minturna (Traetto) v Italiji, sedaj v Narodnem muzeju v Zagrebu.¹⁸ Idealizirano podana moška glava prepričuje, da gre za upodobitev božanstva. Lovorov venec daje misliti, da gre za podobo Apolona.¹⁹ Povsem nenavadno pa je oblikovanje tega

venca, ki se nad sredino čela zaključí z okroglim, upognjenim predmetom. V rimski provincialni umetnosti so znani primeri skulptur s podobno oblikovanim sončnim simbolom nad čelom (Bruxelles, Bonn).²⁰

Premalo je doslej znanih primerov rimske plastike v Emoni, da bi lahko na podlagi študija v zadnjih letih odkritega gradiva lahko prispevali dokončne rezultate. Prav gotovo pa je zanimivo vprašanje, zakaj je prav Emona,²¹ čeprav je bila na poti iz Aquileie v Celeio-Poetovio, po številu plastik tako revna, predvsem v primerjavi s sosednjima Celeio in Poetovio ter vplivom Aquileie? Vprašanje ostane odprto. Prav tako je zanimiva ugotovitev, da je bila večina emonskih plastik najdena v sekundarni legi ali kot gradbeni material, in da lahko računamo na možnost, da je bilo tako uničenega mnogo gradiva. Morda pa nam bodo prihodnja izkopavanja vsaj delno osvetlila ta zanimivi problem tako pri proučevanju etnosa kakor tudi duhovne in materialne kulture emonskega meščana.

OPOMBE

1. J. Šašel: Kipi in reliefi iz Emone. *Kronika*, Ljubljana; letnik VI, 1. zv., str. 1. — 2. J. Šašel: 1. c. sl. 1, 10, 11, 12, 15, 16 in 17. — 3. Za vse podatke se zahvaljujem ing. arh. Tavčarju, ki je

ob priliki, ko je bila glavica najdena, vodil adaptacijska dela na zgradbi Akademije za glasbo. — 4. CIL III. 3878; AIJ 200; J. Šašel: 1. c. str. 9, sl. 13. — 5. Josip Klemenc: Figuralni fragment kasnoantičnega reliefa iz Celja. *Arheološki vestnik* LII/1, 1952 str. 100. — 6. J. Šašel: 1. c. str. 9, sl. 16. — 7. P. Lambrechts: L'exaltation de la tête dans la pensée et dans l'art des Celtes, 1954. — 8. E. Espérandieu 108; P. Lambrechts: 1. c. str. 43, sl. 2; F. Benoît: L'art primitif Méditerranéen de la Vallée du Rhône, 1955 pl. XXII, XXIII. — 9. P. Lambrechts: 1. c. str. 78, sl. 61. — 10. E. Espérandieu 3877, 3878. — 11. P. Petru: Cernunnos v Sloveniji, Situla 4, Ljubljana 1961, str. 31. S. Ferri: L'arte Romana sul Danubio, Milano 1933, str. 121. — 12. A. Holder, *Alteltischer Sprachschatz* II, 115; F. Bezljaj. Slovenska narodna imena, Ljubljana 1956, 349. 13. CIL III. 3878; AIJ 200; J. Šašel: 1. c. str. 9, sl. 13. — 14. Glavica je bila vzdignjena v južno fasado stavbe SAZU. Našli so jo delavci pri čiščenju fasade pozimi 1964. Ob tej priliki so nastale tudi poškodbe na čelu in levem očesu. — 15. Linhart: Versuch einer Geschichte von Krain, I. str. 308, Laibach 1788. — 16. J. Šašel: 1. c. str. 2, sl. 2; J. Šašel: Vodnik po Emoni, Ljubljana 1955, sl. 13. — 17. E. Loewy: Arch. epigr. Mitth. 1881, str. 164, sl. 19. — 18. Brunšmid: Kameniti spomeniki hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu. *Vjesnik Hrv. arheološkoga društva* 1903/4, str. 213, sl. 2. — 19. Brunšmid: 1. c. str. 213, sl. 2. E. Espérandieu, 7527. — 20. E. Espérandieu, 3994, 6315. — 21. S. Ferri: Arte romana sul Danubio. Milano 1933, str. 105.

Dr. JOSIP MAL — OSEMDESETLETNIK

Kdor ga vidi na ulici, mu jih sicer ne bi prisodil — osem križev namreč — vendar je res, da se je zgodovinar dr. Josip Mal rodil že 22. XII. 1884 na Pretržu župnije Peče pri Moravčah. Po gimnaziji v Ljubljani je v letih 1904—1909 študiral na dunajski univerzi zgodovino in geografijo ter umetnostno zgodovino. V slovečem Inštitutu za raziskovanje avstrijske zgodovine se je temeljito izšolal v arhivski in muzejski stroki in jeseni 1909 prišel v takratni deželni muzej v Ljubljani, ki mu je ostal zvest do upokojitve l. 1945. Tu je prehodil pot od volonterja do predstojnika; l. 1924 je namreč postal ravnatelj Narodnega muzeja, ki se je razvil v Jugoslaviji iz nekdanjega kranjskega Deželnega muzeja.

Razširitev muzejskega območja na vso takratno Slovenijo in zajetje novega muzejskega materiala sta zahtevala nemalo dela in skrbi tembolj, ker je šlo hkrati še za arhivsko gradivo, kajti tudi to je do ustanovitve

DAS jeseni 1945 hranil Narodni muzej. Vse to bogastvo je ravnatelj Mal napravil šele prav dostopno za javnost, ko je l. 1931 izdal Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani v dveh delih: Kulturno zgodovinski in Prirodopisni del. To je bil po Dežmanovem Führerju durch das Landesmuseum iz l. 1888 prvi in sploh prvi v slovenščini pisani vodnik po našem muzeju, sam je napisal za njegov prvi del Zgodovinski pregled in poglavji Obrtni oddelek ter Knjižnica in arhiv.

Nagla rast zbirk in potreba po njih bolj sodobni razstavitvi in izrabi sta imeli kljub manjšim adaptacijam starega poslopja za posledico vedno hujšo stisko za prostor. Razni načrti, kako bi ji odpomogli, npr. z nadzidavo II. nadstropja, so ostali na papirju in tudi izločitev dveh samostojnih novih muzejev, Narodopisnega in Prirodopisnega, ni mogla prinesiti pomoči. Bolj realen je bil spomladi l. 1935 ravnatelj predlog, da se odstopijo